

II. Základní činitelé vývoje národohospodářského.

§ 15. Přehled.

Každé národní hospodářství jest geograficko-historickou individualitou (Wagner), na jejíž vývoj a dočasný stav (ráz) účinkovalo territorium a jeho přirozené vlastnosti (poměry), obyvatelstvo a jeho společenská organizace (stát) a dočasný stav jeho vzdělání theoretického a praktického (vědy přírodní, společenské, technické). Člověk a příroda jsou tedy základními nejdůležitějšími činiteli, hospodářský vývoj určujícími.

§ 16. Příroda.

I Hospodářství lidské, nejsouc leč podmaňováním si přírody pro potřeby člověka (Philippovich), závisí více než kterákoliv jiná lidská činnost na onom souhrnu přirozených vnějších podmínek životních, jež zoveme přírodou.

Účinkují zde zejm. tyto momenty :

a) podnebí (klima), t.j. souhrn atmosférických vlivů (teplota, sluneční světlo, dešťové srážky a jejich místní a časové rozdělení, větrné proudy), určuje nejen povahu (ráz) rostlinstva i zvířeny (zde má teplé pásmo co do

kvality i kvantity přednost před mírným), nýbrž i rozsah absolutních existenčních potřeb člověka (potravu, oděvu, příbytku), a působí též na jeho pracovní chuť a způsobilost (sílu a vytrvalost). Podnebí v středních pásmech člověka i národy podněcuje, v studených otupuje, v horkých oslabuje, klimatickou výhodu mají přímořské kraje oproti pevninským nebo stepním pro pravidelné srážky a menší protivy tepla a zimy, a vůbec Evropa oproti ostatním dílům světa (proud golfský). Podnebí působí přímo na produkci zemědělskou (zvláště ní ráz anglického zemědělství !), na průmyslovou jen nepřímou (svým vlivem na člověka). Ve skutečnosti byl dosud největší hospodářský rozkvět údělem pásma mírného;

b) geologická povaha země (její chemické a fyzikální vlastnosti, zejm. úrodnost půdy, druhy, množství a jakost nerostů v zemi se nacházejících - drahokovy, železo, uhlí, sůl, kámen - i jejich místní seskupení) dává základní směr výrobě prvotné (zemědělství, hornictví) a druhdy i průmyslové (suroviny, uhlí). Na úrodné půdě - východní Čína, Indie, Mesopotámie, Egypt - vzrostla právě stará hospodářská kultura a husté zalidnění, souvislá naleziště přírodnin vespolek se doplňujících (uhlía železa) umožnila rozmach velkoprůmyslu anglického a porýnského.

c) Tvar povrchu zemského (hory, pahorkatiny, planiny, nížiny) určuje rovněž možnost jistých výrob (orba v vinách, chov dobytka v pohoří, rovné plochy bývají obyčejně

úrodnější, avšak i půda nakloněná - k jihu - může být výhodná, na př. k vinařství) nebo určuje alespoň možnost jejich forem provozovacích (domácká průmyslová výroba v horách, řemeslo a továrna v městech údolních), hustotu obyvatelstva i rozsah vzájemných styků hospodářských (Alpy a Karpaty způsobují řídké zalidnění Rakouska, Slovenska i Podkarpatské Rusi a Sedmihrad; hospodářská soběstačnost a naturálnost ve vysokých horských údolích oproti nížině).

d) Také množství, rozčlenění i povaha vodstva jsou vysoce důležité, jak pro výrobu a dopravu, tak i pro zásobování obyvatelstva (Egypt a Sahara, Mesopotamie a Arabie, na tekoucích vodách se od pradávna usídlovalo mlynářství, soukennictví, koželužství, nyní elektrárny, chemický a j. průmysl, dnes význam horských krajů a řek ještě roste pro využitkování vodních sil k výrobě elektrické energie, která jest pro tyto kraje t.zv. "bílé uhlí"), u moře a veletoků sídleli všichni bohatí obchodní národové - Foeničané, v středověku italské městské republiky, pak Holandsko, Anglie, Německo. Zvláště pro rozvoj měst bývala v historii často směrodatnou poloha na vynikajících vodních komunikacích; ústí Temže, Šeldy, Maasy a Rýna i Labe vytvořilo Londýn, Antverpy, Rotterdam, Hamburk i Štětín, Marseille, Lissabon a j. a naopak nepříznivá poloha Terstu, jehož pozadím jsou Kras i Alpy - do vzniku železnic byla velkoměsta možná pro zásobování potravou i palivem jen u moře nebo splavných řek, teprv rozvojem železnic

pozbyla přímořská nebo vůbec přírodní poloha měst částečně dřívějšího významu. Mohutnost a směr řek určuje rozsah obchodu a dopravy (sestupně co do významu : Rýn a Labe, jež ústí do moře severního, Odra a Visla, jež ústí do uzavřeného téměř moře baltického, Dunaj do hospodářsky poměrně bezvýznamného moře Černého).

e) Důležitá jest i národohospodářsky též poloha země k jiným zemím a k moři, její tvar a velikost i přirozené či umělé hranice území (ostrovní a poloostrovní ráz Anglie, Řecka, Italie, Španělska, dodnes odmítnuté železniční spojení Anglie s Francií a Gibraltaru se Španělskem, opevňování horských přechodů, přirozená hranice Francie a umělá hranice Německa).

f) konečně i krása přírody a léčivá moc určitých míst mohou nabýti samostatné důležitosti hospodářské (jižní Tyroly, Švýcarsko, Norsko, Špicberky, lázeňská místa severočeská i slovenská) pro cestovatelství a cizinecký ruch a tím i pro platební bilanci státu.

II. Avšak člověk není bezmocen oproti poměrům a podmínkám přírodním. Naopak, jest nejdůležitějším znakem historického pokroku národů od stupně přírodního ke kulturnímu, že člověk se stával vždy nezávislejší a na darech, jichž mu bez jeho přičinění poskytovala příroda sama, i na obmezeních, jimž jej podrobovala. Kdežto primitivní člověk nešel své bydliště stále měniti a kočovati, jakmile vyčerpal

dobrovolné přírodní dary svého okolí, bylo prvním stupněm hospodářské kultury, když se člověku vynalezením orby podařilo vykonávatí přímý vliv na kvantum statků na určitém prostotu přírodou poskytovaných, a všechen další vývoj hospodářský není leč vždy všestrannějším a pronikavějším ovládním přírody za účelem vždy dokonalejšího hospodaření pro hojnější a lepší ukojování potřeb rostoucího počtu lidí.

Přirozené výrobní podmínky, jimiž byly prvotné stupně hospodářského vývoje naveskřz ovládány, jsou pokrokem techniky výrobní a dopravní zlepšovány (říční regulace, zavodňování a j. meliorace, zalesňování), nahrazovány (umělá hnojiva, umělý kaučuk) nebo překonávány (parní síla a elektřina místo přirozených sil vodních) a přirozené rozdílnosti jednotlivých zemí a krajů vyrovnávány (konsum zaoceánských plodin u nás, zpracování americké bavlny v Evropě, španělských a švédských rud v Německu).

Arci, veškeré znatelné změny ve všeobecných přirozených podmínkách hospodaření bývají ovocem dlouhých dob a námah a sebe většimu kulturnímu pokroku se nepodaří přirozené zvláštnosti jednotlivých zemí a krajů úplně vyrovnati a setřítí.

§ 17. Obyvatelstvo

(pojem, národní ráz a statistické skutečnosti).

I. Obyvatelstvem zoveme číselný souhrn lidí obývajících v určitém území (obvodě) politicky ohraničeném